

Dwa wielkie fundamentalizmy religijne: protestancki i muzułmański

Autor tekstu: **Ilona Wojtarowicz**

Po raz pierwszy „fundamentalizm” religijny pojawił się w amerykańskim środowisku protestanckim na początku XX wieku. Niektórzy z protestantów nazywali siebie „fundamentalistami”, aby odróżnić się od opozycyjnych liberałów, którzy według nich całkowicie wypaczyli wiarę chrześcijańską. Głównym postulatem wysuwany przez nich był powrót do źródeł chrześcijaństwa tj. do literalnej interpretacji Pisma Świętego [1].

Tendencje fundamentalistyczne są obecne w każdej religii, natomiast każdy fundamentalizm ma swoją własną specyfikę, rządzi się innymi prawami.

Fundamentalizm religijny jest tendencją w łonie religii, która jest reakcją na twory nowoczesności (jak na przykład modernizm, liberalizm, sekularyzacja, materializm, indywidualizacja), wyrażającą się niezgodą na zwiększającą się wolność jednostki oraz poczucie zagrożenia i niepewności we współczesnym świecie. Jest nieodłącznie związany z kryzysem kultury, tradycji, tożsamości narodowej (etnicznej) i religijnej.

Charakteryzuje się rygorystycznym przestrzeganiem doktryny, wyraża potrzebę absolutnego i niepodważalnego autorytetu w postaci literalnie odczytywanych Świętych Ksiąg lub charyzmatycznego przywódcy religijnego, dzięki czemu dostarczany jest gotowy wzorzec postępowania. Od strony zewnętrznej fundamentalizm charakteryzuje prozelityzm, zaangażowanie polityczno-ekonomiczne, tworzenie różnego rodzaju organizacji w celu rozpowszechniania swojej działalności oraz postulat stworzenia teokratycznego rządu legitymizującego się odwołaniem do źródeł wiary, czyli Ksiąg Świętych [2].

Historyczny rys fundamentalizmu protestanckiego

Na początku XX wieku dominował racjonalizm, co implikowało naukową interpretację świata i pomniejszenie znaczenia religii. Doszło zatem do tworzenia się alternatywnych, konserwatywnych form religijności, które kładły nacisk na powrót do wiary [3]. Tak więc, kiedy profesor Uniwersytetu Harwardzkiego Ch. Eliot wydał publikację postulującą zredukowanie religii do relacji z drugim człowiekiem — wywołało to prawdziwą konsternację wśród konserwatywnych protestantów [4]. Reakcją na ten apel, było sformułowanie przez prezbiterian z Princeton „prawdziwych” dogmatów, do których później przez cały czas będą się odwoływać fundamentaliści. Te dogmaty to: nieomyślność pisma Świętego, narodzenie Jezusa z Dziewicy, grzeszna natura ludzka, odkupienie win człowieka przez Chrystusa na Krzyżu, cielesne zmartwychwstanie i realność jego cudów [5].

Już od samych początków ruchów fundamentalistycznych w Ameryce, charakterystyczna jest swoista ewangelizacja wyrażająca się poprzez rozprowadzanie broszur, publikacji z wykładnią prawdziwej wiary oraz zakładanie szkół i uniwersytetów teologicznych.

Kardynalną cechą fundamentalizmu protestanckiego jest silna opozycja wobec liberalnego podejścia do wiary. Odpowiednim przykładem jest tutaj osoba J.Ch. Machena, który w swojej książce *Chrześcijaństwo i liberalizm* wyraża pogląd, iż na miano pogan zasługują chrześcijanie, literalnie odczytujący Biblię [6].

Czynnikiem, który niewątpliwie „radykalizuje” kształt fundamentalizmu jest historia. Doskonałym obrazem takich uwarunkowań są wydarzenia w Dayton, gdzie doszło do procesu ewolucjonistów z kreacjonistami - fundamentaliści jeszcze mocniej zakreślili granice pojmowania prawdziwej religii (bezwzględny kreacjonizm i dosłowność Biblii). Można powiedzieć, że ta prawidłowość występuje w każdym z fundamentalizmów, a rozszczenia fundamentalistów stają się tym bardziej zaciekle, im silniejszy atak na ich postulaty i działalność.

Po procesie w Dayton fundamentalizm protestancki wycofał się z życia publicznego. Działalność skoncentrowana była na zakładaniu organizacji i uczelni biblijnych, prywatnych imperiów radiowych i wydawnictw, a nawet stacji telewizyjnych. Bardzo powszechna stała się teleewangelizacja [7].

Jednakże fundamentalizm protestancki przyjmował coraz bardziej nietolerancyjny charakter, co najdobitniej wyrażało się w ideologii premillenarystycznej, która dla powojennego

okresu trwania fundamentalizmu stała się grupą reprezentatywną. Według tej koncepcji całe zło i nieszczęścia spowodowane wojną, można odnaleźć już w Piśmie Świętym, gdzie św. Piotr mówi o bombie atomowej. Według W. Smitha był to niezbity dowód na słuszność dosłownego odczytywania Biblii, co jeszcze mocniej podkreśliło znaczenie tego postulatu [8].

Niewątpliwie, dosłowne odczytywanie Biblii niosło ze sobą różnorodne zagrożenia, czego konsekwencją było antysemickie nastawienie u niektórych grup fundamentalistycznych. Powoływały się one na słowa Zachariasza, który przepowiedział, że Antychryst wymorduje Żydów mieszkających w Palestynie. Wśród tych grup znaleźli się tacy, którzy Holokaust interpretowali jako próbę nawrócenia Żydów przez Boga [9].

Po II wojnie światowej zaostrzyły się ruchy fundamentalistyczne w Ameryce, w wyniku wzrastającej potęgi państwa. Lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte to okres, w którym Sąd Najwyższy wydawał rozmaite orzeczenia, deprecjonujące w oczach fundamentalistów samą religię, a szczególnie zakaz czytania Biblii w szkołach publicznych. Niedługo po tym, religia została zepchnięta w sferę prywatną, co wywołało falę wystąpień fundamentalistów. W konsekwencji stało się to początkiem politycznej działalności protestantów [10].

Lata siedemdziesiąte to odrodzenie postaw fundamentalistycznych. Doskonałym obrazem tej sytuacji jest Moral Majority, utworzona przez J. Falwella. Przesłaniem tej organizacji była walka z liberalizmem oraz wskazanie na uniwersalne znaczenie Biblii, na której powinna opierać się polityka USA [11]. Główne dążenia organizacji to: delegalizacja aborcji, zwalczanie związków seksualnych, protest przeciwko legalizacji narkotyków, tendencje nacjonalistyczne i antykomunistyczne. Moral Majority tworzyła coś w rodzaju prawicowej organizacji legitymizującej się powrotem do prawdziwej wiary i moralności. Jednym z głównych celów jej przywódców było zdobycie głosów wyborców, aby uzyskać wpływ na politykę państwa [12]. Zmierzch tego ugrupowania przypada na lata osiemdziesiąte.

Fundamentalizm protestancki to przede wszystkim ruch odnoszący się do podstaw, źródła wiary, koncentruje się na sferze doktrynalnej. Początkowo odżegnujący się od działalności politycznej, z biegiem czasu przybiera niestety taki charakter. Dzieje się tak ze względu na określone wydarzenia i działalność polityczną władz, co często uderza w kardynalne założenia religijne protestantów. Naturalną konsekwencją takiego stanu rzeczy wydaje się obrona własnej religii. Reakcje takie oczywiście mogą przyjąć różne formy — od łagodniejszych — po te bardziej radykalne.

Niemniej jednak, z całą pewnością fundamentalizm protestancki przyjmuje formę dużo bardziej łagodniejszą, niż możemy to zaobserwować w fundamentalizmie muzułmańskim.

Ogólny zarys fundamentalizmu muzułmańskiego

Wiadomym jest, że islam to nie tylko religia, ale całościowa postawa wobec życia, zarówno prywatnego, jak i społecznego, czego logicznym następstwem jest postulat teokratycznego państwa opartego na *szarijacie*.

Fundamentalizm muzułmański wyrasta z odrzucenia europejskich wzorców życia społeczno-polityczno-religijnego. Kultura Zachodu jawi się tu jako zagrożenie, natomiast przejawy globalizacji i modernizacji, odbiera się jako atak na kulturę muzułmańską, co budzi sprzeciw ze strony wyznawców tej religii.

W czasie, w którym w Ameryce zaczynał kształtować się fundamentalizm, w krajach Bliskiego Wschodu, ta tendencja nie była jeszcze zadomowiona, ponieważ nie ugruntowały się tutaj nowoczesne idee z Zachodu. W tych czasach natomiast działali reformatorzy, którzy głosili idee przystosowania islamu do zmieniających się warunków życia [13].

W tym czasie, Egipt był kolonią Anglii. Ten stan rzeczy przyczyniał się to coraz bardziej do rosnącego kontrastu między uboższą, a bogatszą warstwą ludności. To rozwarstwienie rodziło ogromny sprzeciw ze strony muzułmańskich środowisk, gdyż społeczność (*umma*) w islamie — to sprawa nadrzędnej wagi.

W wyniku nędznych warunków społeczno-gospodarczo-ekonomicznych w krajach muzułmańskich zaczynają tworzyć się ugrupowania usiłujące protestować przeciw tej sytuacji. Do tego dochodzi kwestia braku autonomii i niepodległości krajów Bliskiego Wschodu oraz nasilający się napływ zachodnich idei społeczno-religijnych [14].

W wyniku zaistniałej sytuacji zaczynają powstawać rozmaite **ugrupowania fundamentalistyczne**.

Bracia Muzułmanie, ugrupowanie założone przez Hasana al — Banne, który sformułował program odnowy społecznej wyrażający się w następujących postulatach:

nowoczesna interpretacja Koranu, jedność muzułmańskiego świata, sprawiedliwość społeczna, walka z biedą i zacofaniem, niepodległość, pokój. Początkowo była to organizacja nastawiona pokojowo, dążąca do odnowy wewnętrznej islamu, nie podkreślała idei walki z Zachodem, a jeśli już — to byłaby to walka czysto ideologiczna [15]. Dopiero Sajjid Kutb wprowadził do ideologii Bractwa ideę walki zbrojnej. Początki ugrupowania sięgają drugiej połowy lat dwudziestych XX wieku. Głównymi wartościami była dla nich waleczność i gotowość nawet na męczeństwo. W ich rozumieniu *dżihad* miał dwa znaczenia: był *idżtihadem* — tzn. wysiłkiem umysłowym mobilizującym do obrony islamu, a z drugiej strony miał znaczenie bardziej militarne, implikujące nawet ofiarę z życia w obronie wiary [16]. Bracia założyli także swoje przedsiębiorstwa produkcyjne, angażowali się w działalność polityczną w rozmaity sposób. Ugrupowanie wzbudzało duży aplauz wśród społeczeństwa z uwagi na poparcie na rzecz ubogich [17].

Sukcesywnie, coraz częściej do głosu dochodziły silne tendencje opozycjonistyczne, wymierzone w islam pojmowany jako pogańską i zacofaną religię, permanentne poniżanie, a przede wszystkim — fizyczne zajmowanie ziem przez wroga. Te wszystkie czynniki, do których w 1948 roku dołącza utrata Palestyny oraz ignorancja świata wobec wydarzeń na Bliskim Wschodzie, sprawiają, iż w społeczeństwie muzułmańskim, rodzi się gniew i chęć odwetu [18].

Muzułmański Bliski Wschód w wyniku modernizacji, która odbywała się nierzadko przy pomocy agresji ze strony okupantów — generował bardziej radykalne reakcje, niż środowisko protestanckie. Fundamentalizm muzułmański narodził się zatem w zupełnie innych warunkach, niż protestantyzm, gdzie nie było ucisku gospodarczego i politycznego, jak w krajach Bliskiego Wschodu. Nie było też ludobójstwa i masakry.

Tak więc, ruchy fundamentalistyczne w wyniku zaistniałej sytuacji polityczno-gospodarczej zaczynają się radykalizować, powołując się oczywiście cały czas na Koran, aczkolwiek interpretując go na różne sposoby.

Generalnie, Koran mimo wielu interpretacji ma negatywny stosunek do wojny, zezwala jedynie na wojnę w obronie własnej i zakazuje używania siły w imię religii. Natomiast Kutb zniekształca tę ideę twierdząc, że tolerancja wobec innych religii jest możliwa dopiero po ustanowieniu państwa muzułmańskiego. Kutb, jak i inni przywódcy ruchów fundamentalistycznych powołuje się na Dżamala ad Din al-Afghaniego, uważanego za ojca ideologii fundamentalistycznej. Głosił on wyłączne prawo Boga do sprawowania władzy na ziemi — *hakimijja*, oraz hasło *dżdzilijji*, czyli współczesnej niewiedzy, ignorancji, która oznacza życie w oderwaniu od praw boskich, co powszechnie przypisuje się obyczajowości i religijności ludzi Zachodu [19].

Początek największych zrywów fundamentalistycznych przypada na lata siedemdziesiąte. Coraz częściej do głosu dochodzą rozmaite, często niebezpieczne w skutkach interpretacje religii. Fundamentalizm muzułmański od tego czasu koncentruje się na czterech wrogach islamu, tj.: zachodnie chrześcijaństwo, komunizm, sekularyzm, syjonizm [20]. Szczególnie uwidacznia się tutaj antysemityzm, który uzasadniany bywa wybranymi cytatami z Koranu, gdzie jest mowa o Żydach, którzy zbuntowali się Prorokowi, natomiast wersety przychylnie Żydom — są konsekwentnie pomijane [22].

Na takim gruncie ideologicznym stworzył swoje ugrupowanie Szukri Mustafa, który uważał się za wybrańca Boga, był przekonany, iż urodził się po to, aby skierować przyszłą historię muzułmanów na właściwą drogę, którą jest po prostu Koran. W 1971 roku założył **Stowarzyszenie Muzułmanów**. Wycofali się oni ze społeczeństwa, ażeby przygotować się do *dżihadu* [22].

Ważnym ugrupowaniem fundamentalistycznym, o którym warto wspomnieć jest **Hezbollah**, który bynajmniej nie odżegnuje się od działalności agresywnej, niemniej jednak zyskuje coraz większe poparcie ze względu na działalność edukacyjno-charytatywną. Hezbollah, czyli Partia Boga, Islamski Dżihad, to organizacja libańska, o nastawieniu antyizraelskim, powstała w latach osiemdziesiątych. Ważną częścią tej organizacji jest aparat bezpieczeństwa, który zajmuje się ochroną najważniejszych duchownych. Słynie z zamachów i ataków międzynarodowych. Założycielem jest Muhammad Husajn Fadl Allah. Stosują terror wobec prób uzyskania zwierzchnictwa i ingerencji ze strony innych krajów [23]. Akcje terrorystyczne legitymizowane są *dżihadem*. Podobne nastawienie ma **Front Islamski**, który jest uważany za największą grupę przestępczą Egiptu. Ich ideologia jest bezwzględna — atakować wszystko, co sprzeciwia się Koranowi.

Generalnie, fundamentaliści islamscy postrzegają cywilizację Zachodu jako tę, która rości

sobie prawo do roli dominanta we współczesnym świecie, wysuwają pretensje do władz własnych krajów o to, iż ulegają one zbyt państwom zachodnim i próbują wprowadzić w islamskie rządy zachodnie wzorce, co jest dla nich nie do zaakceptowania, ponieważ cywilizacja Zachodu jest symbolem zła i degeneracji [24].

Sam fundamentalizm narodził się w środowiskach inteligentnych, natomiast teraz szerzy się w większości wśród najniższych warstw społecznych i z pewnością niebagatelną rolę w werbowaniu do fundamentalistycznych (lub pseudofundamentalistycznych) ugrupowań odgrywają charyzmatyczni przywódcy, którzy posiadają umiejętności demagogiczne i odpowiednimi hasłami (odnoszącymi się do konieczności poprawy sytuacji politycznej i gospodarczej kraju), potrafią oddziaływać na biedne, uciskane masy [25].

Tak więc, fundamentalizm religijny, czy to w przypadku chrześcijaństwa, czy islamu, jawi się jako forma religijności nowoczesnego świata.

Fundamentalizm religijny zawsze powołuje się na źródła danej religii i żeby dostosować je do wymogów współczesności, próbuje takich interpretacji Świętych Ksiąg, które uratowałyby „jądro”, co jednak często zaprzecza podstawowemu założeniu każdej religii — miłości do drugiego człowieka.

Kwestia praktyczna owych ruchów tzn. działalność — niejednokrotnie odbiega daleko od owych źródeł, ponieważ mitologię zmienia się w ideologię polityczne. Powoduje to zniekształcenie danej tradycji oraz coraz częściej tragiczne dla jednostek i całych społeczeństw konsekwencje.

W przypadku islamu — kwestia interpretacji tych źródeł — Koranu i *dżihadu*, jest niezwykle skomplikowana i niebezpieczna. Większość badaczy uważa, że każdy może dowolnie interpretować Koran, ponieważ nie ma w świecie muzułmańskim specjalnej instancji, która by się tym zajmowała. Natomiast doktryna, dotycząca *dżihadu*, zawiera treści tak różnorodne i niejednokrotnie sprzeczne ze sobą, że na ich podstawie można udowodnić każdy pogląd, co też właśnie czynią grupy terrorystyczne.

Postulaty fundamentalistów przybierają czasem zniekształcone formy, posługują się terrorem jako głównym i jedynym narzędziem poprawy sytuacji danego społeczeństwa. Takich ugrupowań nie można uznawać za fundamentalizm religijny, ponieważ one tylko wykorzystują fundamentalistyczne hasła, jako środek do uzyskania celów politycznych. Dlatego nie wolno mylić ugrupowań terrorystycznych z fundamentalistycznymi.

Podobieństwa i różnice

Porównując fundamentalizm protestancki i islamski można zwrócić uwagę na pewne podobieństwa. Są to mianowicie:

- postulat powrotu do źródeł, wynikający z potrzeby przywrócenia „upadającego” *sacrum* - jako reakcja na liczne przejawy nowoczesności, kryzys tradycyjnych wartości duchowych
- dosłowne odczytywanie Ksiąg Świętych, co może implikować liczne deformacje
- idea teokratycznego państwa w oparciu o Księgi Święte, przekonanie o grzesznej naturze ludzkiej, której zapobiec może aparat władzy oparty właśnie na prawie boskim
- angażowanie się w obronę prawdziwej religii, co może przyjmować rozmaite formy (od propagandy politycznej po akcje bardziej militarne)
- potrzeba autorytetu wyrażająca się poprzez ustawiczne powoływanie się na Źródła lub charyzmatycznych przywódców
- spiskowa teoria dziejów, podział na „ my — oni”
- millenaryzm, co jednak jest bardziej domeną protestantyzmu, aczkolwiek możemy zauważyć takie tendencje w islamie szyickim, gdzie oczekuje się przyjscia zbawiciela (Mahdiego) [26].

Można jeszcze dodać swoisty antyekumenizm uznający wszelkie podziały za niezmiennie (narodowe, wyznaniowe, społeczne). Nie można w nie ingerować i zmieniać, ponieważ ich autorem jest sam Bóg [27].

Mimo tych podobieństw, wskazać można również pewne zasadnicze różnice. Wydaje się, iż kwintesencją fundamentalnego protestantyzmu jest indywidualizm, prozelityzm, nacisk na ewangelizację i poszerzanie zasięgu wyznawanej doktryny w formie indywidualnej, jak i bardziej „globalnej” w postaci rozmaitych organizacji (szkół, uniwersytetów). Jeśli natomiast chodzi o fundamentalizm w islamie, to na pierwsze czoło wysuwa się społeczne zaangażowanie

w obronę religii, oraz działalność rewolucyjna i agresywna, będąca następstwem braku niepodległości krajów muzułmańskich oraz niemożności bycia muzułmaninem we współczesnym świecie. Różnice te, wynikają z odmiennych charakterów tychże religii, oraz przede wszystkim z różnych warunków historyczno-politycznych, w których kształtowały się owe fundamentalizmy.

BIBLIOGRAFIA:

1. D.Motak, *Nowoczesność i fundamentalizm*, Kraków 2002
2. A. Mrozek-Dumanowska, *Współczesne ruchy odnowy religijnej w krajach pozaeuropejskich. Sześć rozpraw o fundamentalizmach w islamie, chrześcijaństwie, judaizmie, religiach afrykańskich i indyjskich*, Warszawa 1995
3. K. Armstrong, *W imię Boga. Fundamentalizm w judaizmie, chrześcijaństwie i islamie*, Warszawa 2005
4. J. Zdanowski, *Bracia Muzułmanie i inni*, Szczecin 1986

Przypisy:

- [1] K.Armstrong ,*W imię Boga. Fundamentalizm w judaizmie, chrześcijaństwie i islamie*, Warszawa 2005
- [2] Ibidem
- [3] D. Motak, *Nowoczesność i fundamentalizm*, Kraków 2002
- [4] A. Mrozek-Dumanowska, *W poszukiwaniu wiary. Współczesne ruchy odnowy religijnej w krajach pozaeuropejskich. Sześć rozpraw o fundamentalizmach w islamie, chrześcijaństwie, judaizmie, religiach afrykańskich i indyjskich*, Warszawa 1995
- [5] Ibidem
- [6] Ibidem
- [7] D.Motak op.cit.
- [8] A.Mrozek-Dumanowska, op.cit.
- [9] Ibidem
- [10] D.Motak, op.cit.
- [11] Ibidem
- [12] Ibidem
- [13] A.Mrozek-Dumanowska, op.cit.
- [14] Ibidem
- [15] J.Zdanowski ,*Bracia muzułmanie i inni*, Szczecin 1986
- [16] Ibidem
- [17] Ibidem
- [18] Ibidem
- [19] Ibidem
- [20] K.Armstrong , op.cit.
- [22] Ibidem
- [23] A.Mrozek - Dumanowska, op.cit.
- [24] Ibidem
- [25] Ibidem
- [26] D.Motak, op.cit.
- [27] Ibidem

Ilona Wojtarowicz

Absolwentka religioznawstwa na Uniwersytecie Jagiellońskim (2006).

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 21-11-2007)

Oryginał. (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5628>)

Contents Copyright © 2000-2008 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl